

Interventie

Themis Opvoedcursus - Voor moeders uit niet-westerse migrantengroepen

Samenvatting

Doel

De interventie Themis opvoedcursus heeft drie hoofddoelen:

1. De deelnemers zien zichzelf meer als participierend aan de Nederlandse samenleving dan voordien; hun acculturatieniveau is toegenomen.
2. De deelnemers realiseren zich dat zij invloed hebben op de ontwikkeling van hun kinderen; hun opvoedingsbetrokkenheid is vergroot.
3. De opvoedcompetentie van de deelnemers is vergroot; d.w.z. de deelnemers kunnen hun invloed op kinderen positief aanwenden in het belang van de ontwikkeling van de kinderen en de opvoedrelatie (disciplineren en monitoring).

Doelgroep

Moeders uit niet-westerse migrantengroepen met geen of een lage opleiding.

Aanpak

De aanpak kent twee belangrijke aspecten: de activiteiten en de communicatie.

De interventie duurt tien weken. Negen weken lang zijn er twee bijeenkomsten per week van ieder een dagdeel. Het ene dagdeel is een groepsbijeenkomst in een zaaltje; het andere dagdeel is een excursie of activiteit. In de tiende week is er een afsluitende bijeenkomst. De onderwerpen die in de cursus aan bod komen zijn: ritme/regelmaat, regels en discipline, communiceren met kinderen, de kracht van de verbeelding, contact met school, (on-)gewenst gedrag, vrije tijd, omgaan met emoties, gezonde voeding.

Themis Opvoedcursus is geen directieve, maar een participatieve cursus. Dit houdt in, dat de deelnemers worden uitgedaagd tot een leerproces, waarin zij elkaar verder helpen. Er is geen vastomlijnd einddoel, maar wel een rode draad. Er is geen docent, maar wel een begeleidster. Er is weliswaar een programma, maar dit programma faciliteert het leerproces en is daar dienstbaar en ondergeschikt aan. Het is goed mogelijk dat daarnaast nieuwe werkvormen ontwikkeld moeten worden, op basis van de behoeften van de groep. Het werkzame element van Themis Opvoedcursus is de onderlinge communicatie tussen deelnemers over allerlei aspecten van opvoeden. Diversiteit in de groep (bijv. kinderen hebben met uiteenlopende leeftijden, afkomstig zijn uit een ander land) versterkt het leerproces, omdat van elkaars (andere) ervaringen geleerd wordt. De begeleidster zorgt voor veiligheid en faciliteert dit proces.

Materiaal

De uitvoerende organisatie krijgt toegang tot een website, waarop een volledig uitgewerkte handleiding en educatieve materialen te downloaden zijn. De te downloaden materialen worden in de cursus gebruikt en eventueel uitgedeeld. Sommige materialen (zoals een sociale kaart) moeten voor de eigen regio worden gemaakt.

Onderzoek effectiviteit

Uit effectonderzoek blijkt dat de Themis-interventie een positieve uitwerking heeft op het kennisniveau en de opvoedingscompetenties van de deelnemers. Ze zijn zich bewust geworden dat kinderen behoefte hebben aan een kindvriendelijke omgeving waarin er onderhandeld mag worden. Naast de concrete leereffecten omtrent de ontwikkelingsfasen van een kind en het Nederlandse schoolstelsel hebben zij ook kennis genomen van Nederlandse opvoedingsnormen en waarden zoals de autoritaire opvoedingsstijl, het positief benaderen van een kind, de fantasie van het kind en de Nederlandse sociale infrastructuur. De deelnemers hebben de interventie positief ervaren.

Ontwikkeld door

Dr. Rogier A. van 't Rood
Moerslag 7a
6265 NC Eijsden-Margraten
Email: vantrood@vantrood.nl
Telefoon: 043 4085671

Erkenning

Erkend door
Deelcommissie jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie d.d. 28-09-2012
Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Nieuwboer C. (mei 2012). Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Themis Opvoedcursus - Voor moeders uit niet-westerse migrantengroepen'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies

1. Toelichting naam van de interventie

De herkomst van de naam Themis is Grieks en betekent "dageraad". De naam is gekozen vanwege het hoopgevende karakter.

2. Risico en/of probleem waar de interventie zich op richt

Ruim 8% van de Nederlandse bevolking bestaat uit etnische minderheidsgroeperingen. De meeste Marokkaanse en Turkse huishoudens (60 - 70%) bestaan uit twee ouders met kinderen. Van de Antilliaanse en Surinaamse kinderen groeien resp. 60% en 40% van de kinderen op in een eenoudergezin (met de moeder als gezinshoofd) (Eldering, 2004). In 2009 bevatte de Nederlandse bevolking ongeveer 290.000 niet-westerse allochtone moeders met minderjarige kinderen (www.cbs.nl). Het gaat in 2011 om ruim 800.000 betrokken minderjarige kinderen (jeugdstatline.cbs.nl). Uit een overzicht van het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2012 blijkt: jongeren van Turkse en Marokkaanse afkomst (beiden zo'n 170 duizend) maken het grootste deel uit van de niet-westers allochtone jongeren. Gevolgd door jongeren van Surinaamse afkomst (121 duizend) en Antilliaanse/Arubaanse afkomst (62 duizend) (Vieeven, Tan & Van Weert, 2012). Onderzoek onder

allochtone moeders laat zien dat zij in de dagelijkse praktijk de grootste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en verzorging van de kinderen op zich nemen. Dit geldt vooral voor de lager geschoolden onder hen (Pels, Distelbrink & Postma, 2009; Pool, Geense & Lucassen, 2005).

In de literatuur worden diverse hoofdlijnen geschetst van problemen waar deze moeders mee te maken hebben. Hier worden de volgende lijnen kort toegelicht:

1. botsing tussen opvoedpraktijken/culturele discontinuïteit
2. diverse risicofactoren
3. weinig zelfvertrouwen en lage leerbaarheid
4. weinig aansluiting bij hulpbronnen

Ad1) Deze laag opgeleide moeders hebben moeite met contact met de Nederlandse maatschappij en zijn instituties. Zij hebben onvoldoende kennis van de Nederlandse samenleving om de wensen, verlangens en ervaringen van hun kinderen te kunnen begrijpen (Eldering, 2006). De kennis van hulpbronnen op het gebied van scholing, gezondheid en opvoedhulp is beperkt (Dekovic & Pels, 2006). Men weet bijvoorbeeld niet welk schooltype het kind bezoekt (Pool et al., 2005).

De opvoedpraktijk in allochtone gezinnen kan bovendien botsen met de Nederlandse samenleving (Dekovic & Pels, 2006). Zo wordt een concept als autonomie verschillend geïnterpreteerd. De meerderheid van autochtone opvoeders vat autonomie op als onafhankelijk functioneren en zelfontplooiing, waarbij een ondersteunende opvoedersrol past. Allochtone opvoeders vatten autonomie op als functionele zelfredzaamheid en sociale verantwoordelijkheid, waarbij meer een controlerende en corrigerende opvoedersrol past. Opvoeders met de laatste visie ervaren dat hun manier van opvoeden in de Nederlandse samenleving niet adequaat is, maar vinden tegelijkertijd dat die samenleving te permissief is. Er is aldus een spanning tussen verschillende opvoedingsidealen, autonomie en conformisme (Van Keulen, Van Beurden & Pels, 2010).

Allochtone kinderen uit deze gezinnen participeren intensiever en op meer gebieden in de Nederlandse samenleving dan hun ouders (Eldering, 2006). Er kan een culturele discontinuïteit ontstaan tussen de verschillende subsystemen, zoals onderscheiden door Super en Harkness (1986): de setting waarin een kind leeft, de opvoedgewoontes van de ouders en de cultureel bepaalde overtuigingen van de opvoeders. Dit kan leiden tot spanningen en culturele discontinuïteit binnen het gezin. De culturele discontinuïteit kan zich op verschillende terreinen voordoen, zoals het leren en gebruik van de Nederlandse taal, de opvoedingsstijl, waarden en gedragsnormen en cognitieve stimulering. Dit werkt internaliserende en externaliserende problematiek, zoals depressie en delinquentie, bij jongeren in de hand (Hermanns, 2005; Pels e.a., 2009).

Ad 2) Behalve met specifieke risicofactoren kunnen de hier aangeduide allochtone gezinnen ook te maken krijgen met een cumulatieve van algemene risicofactoren. De opvoeding van allochtone kinderen vindt vaak plaats onder ongunstige omstandigheden: de gezinnen hebben een lage sociaal economische status, wonen in minder goede huizen en wijken en kinderen beschikken over minder speelgoed en andere educatieve materialen (Eldering, 2006; Pels, 2000). Het besteedbaar inkomen van gezinnen met een niet-westerse herkomst is beduidend lager (17,4%) dan dat van gezinnen met een Nederlandse herkomst (24,1%) (www.cbs.nl). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat een cumulatieve van risicofactoren de kans op een verstoord opvoedingsproces vergroot (Sameroff, Seifer, Baldwin & Baldwin, 1993; Eldering, 2006).

Ad 3) Deze moeders hebben een lage leerbaarheid, mede door de manier waarop zij zelf zijn opgevoed. Zij hebben een negatief zelfbeeld, lijden aan (psychosomatische) ziekten, sommigen hebben jeugdtrauma's niet verwerkt en zij hebben een laag opleidingsniveau, waardoor ze niet gewend zijn te leren en te reflecteren (Pels e.a., 2009).

Ad 4) Uit een SCP-onderzoek naar de behoefte aan opvoedingsondersteuning onder autochtone en allochtone ouders (Kleijnen, Van den Broek & Keuzenkamp, 2010) komt naar voren dat lager opgeleide migrantenouders relatief weinig hulp of advies zoeken bij de opvoeding, terwijl ze wel meer problemen met opvoeden hebben dan autochtone ouders.

3. Doel van de interventie

De interventie Themis opvoedcursus heeft drie hoofddoelen:

1. De deelnemers zien zichzelf meer als participierend aan de Nederlandse samenleving dan voordien; hun acculturatieniveau is toegenomen. Dit komt tot uiting door het feit dat de deelnemers de toegang kennen tot minimaal zes organisaties en hulpbronnen op het gebied van dienstverlening, scholing, zorg, handhaving, hulpverlening en vrije tijd.
2. De deelnemers realiseren zich dat zij invloed hebben op de ontwikkeling van hun kinderen; hun opvoedingsbetrokkenheid is vergroot. Dit komt tot uiting door het feit dat zij de basisemoties angst, boosheid, verdriet en vreugde begrijpen en meer controle hebben over de communicatie met kinderen.
3. De opvoedcompetentie van de deelnemers is vergroot; d.w.z. de deelnemers kunnen hun invloed op kinderen positief aanwenden in het belang van de ontwikkeling van de kinderen en de opvoedrelatie (disciplineren en monitoring). Dit komt op de volgende manieren tot uiting:

a. de deelnemers kennen de ontwikkelingsfasen en -behoeften van kinderen (baby, peuter, kleuter, schoolgaand kind en puber); zij kunnen passende regels opstellen; zij kennen het verschil tussen corrigeren en begeleiden; zij kunnen een gezonde maaltijd samenstellen; zij kennen regels omtrent mediagebruik. b. de deelnemers kunnen kinderen disciplineren en gebruiken hierbij minder (fysieke) straf en meer beloning; zij kunnen een dagritme aanbrengen; zij kunnen regels handhaven; zij kunnen verbeeldingskracht gebruiken; zij bieden gebalanceerde voeding; zij handhaven regels omtrent mediagebruik. c. de deelnemers hebben zelfvertrouwen bij het opvoeden; zij kunnen (oog-)contact maken; zij kunnen hun partner betrekken bij het opvoeden. Voor alle doelen geldt dat de ambitie is om deze binnen een cursusduur van 10 weken te bereiken. Vanwege de grote diversiteit bij deelnemers wordt iedere toename met betrekking tot de doelen gezien als ambitie en wordt de gewenste mate van toename niet vooraf vastgelegd.

4. Doelgroep van de interventie

Voor wie is de interventie bedoeld

De doelgroep waar de opvoedcursus zich op richt bestaat uit moeders (van kinderen van 0-21 jaar) uit niet-westerse migrantengroepen met een lage of geen opleiding.

De meeste moeders waar Themis opvoedcursus zich op richt verkeren in een sociaal isolement. Naast een slechte beheersing van de Nederlandse taal, hebben de vrouwen zeer beperkte leesvaardigheden, zijn passief en hebben een gering expressievermogen. Bovendien is hun kennis van de Nederlandse cultuur en voorzieningen zeer beperkt en zijn ze vaak afhankelijk van een uitkering. Hun religieuze en culturele achtergrond kan zeer divers zijn.

Indicatie- en contra-indicatiecriteria

Indicatie voor deelname: (zeer) laag onderwijsniveau, opvoedingsproblemen, amper of geen zelfstandige deelname aan Nederlandse samenleving. Contra-indicatie voor deelname: ernstige psychiatrische problemen, zoals borderline, kinderen met ernstige ontwikkelingsstoornissen. Van de begeleidsters kan niet verwacht worden dat zij de veiligheid en het vertrouwen in de groep kunnen helpen opbouwen als dergelijke problematieken een rol spelen.

Toepassing bij migranten

De interventie is bedoeld voor niet of laag opgeleide niet-westerse moeders.

De bijeenkomsten worden daarom verzorgd door een docent die de moedertaal van de doelgroep beheerst, naast uiteraard het Nederlands.

Het schriftelijk materiaal bij de cursus is uitsluitend in het Nederlands opgesteld.

Vanwege de kwetsbaarheid van de doelgroep is het zeer gewenst dat de begeleidster vrouwelijk is.

5. Aanpak

Opzet van de interventie

De interventie duurt tien weken. Negen weken lang zijn er twee bijeenkomsten per week van ieder één dagdeel. Het ene dagdeel is een groepsbijeenkomst in een zaaltje; het andere dagdeel is een excursie of activiteit. In de tiende week is er een afsluitende bijeenkomst.

Gezien het karakter van de interventie, het opbouwen van vertrouwen en het uitwisselen van ervaringen, bestaat de groep uit minimaal 6 en maximaal 12 deelnemers.

Inhoud van de interventie

Gehanteerde methodiek

Door middel van visuele en activerende werkvormen wordt uitwisseling tussen de deelnemers tot stand gebracht over thema's uit de dagelijkse opvoedpraktijk.

Doorlopende themalijn

Iedere groepsbijeenkomst van deze interventie begint met een half uur 'spelen'. Dit wordt de doorlopende thema-lijn genoemd. Spelen is een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van kinderen en bevordert de opvoedrelatie tussen opvoeder en kind (Van Amelsfoort, 2005). In de opvoedcursus leren de moeders welke spelletjes ze met hun kinderen kunnen doen. Een voorbeeld is: "Ik zie ik zie wat jij niet ziet". Door dit spel ervaren de deelnemers wat het is om plezier te hebben in spel, zich te verplaatsen in een ander en goed waar te nemen. Doelen zijn: spelletjes leren, het bevorderen van de cognitieve ontwikkeling (taal, kleuren, voorwerpen) en sociaal-emotionele ontwikkeling (samenwerken, spelregels).

Onderwerpen van de cursus

De groepsbijeenkomsten in de zaal zijn gericht op uitwisseling en leren. De begeleidster zal steeds door middel van twee of drie werkvormen het onderwerp van de bijeenkomst aan de orde stellen. Voorbeelden van werkvormen zijn: groepsgesprekken, eigen kinderen tekenen, discussie over stellingen, rollenspel, dagritmekaarten in een logische volgorde leggen, het beantwoorden van kaartjes met 'gewetensvragen', een gezonde maaltijd samenstellen uit afbeeldingen.

De onderwerpen die in de cursus aan bod komen zijn:

1. Het belang van ritme/ regelmaat
2. Regels en discipline
3. Communiceren met kinderen
4. De kracht van de verbeelding
5. Contact met school
6. (On-)gewenst gedrag
7. Vrije tijd
8. Omgaan met emoties
9. Gezonde voeding

Een voorbeeld uit dagprogramma 3 is: effectief opvoedgedrag versterken.

Je zoon heeft geholpen met tafeldekken. Alleen is hij de vorken vergeet. Wat zou jij zeggen: "Als jij die vorken vergeet, kan ik het net zo goed zelf doen.", of: "Fijn dat je geholpen hebt met tafeldekken, ik pak de vorken nog even en dan is het af."?

De begeleidster zal met de deelnemers bespreken welke uitspraak effectiever is. De tweede reactie is beter, omdat het kind bevestigd wordt in wat hij wel kan. Daardoor vindt hij het leuk om nog eens mee te helpen.

Een voorbeeld uit dagprogramma 6 is: omgaan met ongewenst gedrag.

Gerry (6 jaar) speelt buiten. Hij wil niet binnenkomen om te eten en staat buiten te schreeuwen. Moeder roept dat hij naar binnen moet komen om te eten. Verder zegt ze niks meer en de rest van het gezin begint met de maaltijd. Gerry krijgt niets meer als hij te laat binnenkomt en mist de maaltijd.

Als hij later binnenkomt, doet moeder net alsof er niets aan de hand is. Ze zit op de bank tv te kijken en gaat niet in op klachten van Gerry dat hij honger heeft.

Vraag aan de groep of de moeder van Gerry een gepaste reactie geeft. Hoe voelt moeder zich na haar reactie? Hoe voelt Gerry zich na de reactie van zijn moeder? Zouden er deelnemers anders reageren? Wanneer is negeren een goede reactie?

Kennismaking met instanties / educatieve activiteiten

Iedere week gaat de groep een speciale activiteit ondernemen. Dat kan op een afgesproken locatie zijn of in de zaal. De activiteiten zijn activerend en sluiten aan bij het leerniveau van de doelgroep (geen lezing, maar leren door ervaren en doen). De excursies en activiteiten sluiten aan bij de dagprogramma's in de zaal en hebben betrekking op:

1. Speel-o-theek / bibliotheek
2. Politiebureau
3. 'Sesamstraat' kijken
4. Filmpje maken
5. Schoolbezoek
6. Verkeerspolitie / VVN
7. Sporten
8. Bureau Jeugdzorg / CJG
9. Samen koken

Een voorbeeld uit activiteitenprogramma 4 is: een filmpje (à la Sesamstraat) maken.

Werkwijze:

Bekijk samen onderdelen van een kinderprogramma zoals Sesamstraat. Bespreek wat kinderen hiervan kunnen leren en wat de deelnemers er zelf van kunnen leren.

Werk in drie- of viertallen aan het verzinnen van een kort verhaaltje over een thema dat leeft bij de deelnemers zoals "aankleden", "pesten", "gezonder eten". Laat de verbeeldingskracht spreken; als de deelnemers een thema en een 'boodschap' hebben, dan kunnen ze die laten uitspreken door een dier of een voorwerp.

Probeer dit samen zo concreet te maken, dat er een filmpje gemaakt kan worden.

Een voorbeeld uit activiteitenprogramma 7 is: naar Bureau Jeugdzorg / CJG

Bezoek samen een CJG of BJJ (lieft zo kleinschalig mogelijk). Of nodig iemand uit. Bereid dit eerst voor. Schrijf elkaar een "lieve-Mona"-brief, of (als dit vanwege het taalniveau niet kan) doe dit mondeling. Bespreek met elkaar wat het verschil is tussen onderling advies en een advies van een deskundige. Beide hebben voor- en nadelen, probeer deze te benoemen. Bespreek met elkaar een concreet onderwerp, dat nog niet aan de orde is gekomen in deze opvoedcursus. Denk aan 'slecht slapen' of 'hoe betrek ik mijn man'. Praat hier samen over, zoals dat tijdens een inloop/koffie-uur bij het CJG zou kunnen gebeuren. Laat dit dan begeleiden door de CJG-medewerker.

NB. De begeleidster wordt in de handleiding gewezen op aandachtspunten, zoals:

- Het kan zijn dat deelnemers (positieve of negatieve) ervaringen hebben met hulpverlening. Luister goed naar elkaar en ontken geen ervaringen. Probeer te benoemen wat de winst kan zijn van hulp en wat van de hulpvrager verwacht wordt.
- Het kan zijn dat deelnemers anderen kennen, die hulp nodig hebben. Benadruk in de groep, dat mensen niet bij naam genoemd mogen worden.
- Benadruk dat alle ouders wel eens om hulp of advies vragen en dat dit geen teken van zwakte is.

Afsluitende bijeenkomst Er is een afsluitende bijeenkomst in de tiende week. Deze kan extra feestelijk gemaakt worden met de producten uit de laatste activiteit: samen koken.

6. Materialen en links

De uitvoerende organisatie krijgt toegang tot een website, www.themis-opvoeden.nl, waarop (na aanschaf en registratie) een volledig uitgewerkte handleiding van de Themis opvoedcursus en educatieve materialen te downloaden zijn. De handleiding geeft een gedetailleerde invulling van iedere bijeenkomst. Echter, er is ook voldoende mogelijkheid om zelf te variëren. De te downloaden materialen worden in de cursus gebruikt en evt. uitgedeeld. Sommige materialen (zoals een sociale kaart) moeten voor de eigen regio geactualiseerd worden. Voor de excursies en activiteiten geldt ook dat de uitvoerende organisatie de gesuggereerde contacten zelf moet leggen.

De handleiding bestaat uit de volgende delen:

- negen dagprogramma's met steeds de volgende onderdelen: hoofddoelstellingen, subdoelstellingen, handelingscompetenties, cognitieve competenties, korte omschrijving van het dagdeel, toelichting op de methodiek van het dagdeel (2-3 werkvormen), instructie, lijstje van benodigde materialen (te downloaden), evaluatie, afsluitende werkvorm en aandachtspunten voor de begeleidster (risicofactoren).
- negen activiteiten met steeds de volgende onderdelen: hoofddoelstellingen, deeldoelstellingen, werkwijze, voorbeelden van activerende opdrachten, eventueel uit te nodigen personen, aandachtspunten.
- negen spelmogelijkheden van steeds 30 minuten met de volgende onderdelen: uitleg vooraf, benodigdheden, instructie, nabespreking, aanvullende informatie, doelen.
- een suggestie voor de afsluitende bijeenkomst en evaluatie.

7. Verantwoording van de doelen, de doelgroep en de aanpak

Probleemanalyse

Migranten die kinderen opvoeden in de Nederlandse samenleving worden geconfronteerd met verschillen in opvoedingspraktijken. Deze verschillen kunnen bespreekbaar gemaakt worden, zodat er meer flexibiliteit ontstaat ten opzichte van Nederlandse waarden en normen.

Uit de ervaringen met Themis Opvoedcursus blijkt, dat de deelnemers bij aanvang geen kennis hebben over het feit dat kinderen een min of meer voorspelbare ontwikkeling volgen (van baby naar puber en verder), met bijbehorende ontwikkelingsopgaven en opvoedingstaken (Rispen, Goudena & Groenendaal, 1994). Zij ervaren bovendien een verschil tussen hun eigen opvoedingspraktijk, die meer gericht is op conformisme, en de Nederlandse samenleving, die meer gericht is op autonomie (Dekovic & Pels, 2006).

Een programma als Themis opvoedcursus is zowel voor de betrokken moeders als voor hun kinderen en hun hele gezin van belang. Zoals bekend groeien kinderen op in verschillende contexten, ook wel het 'ecologisch model' genoemd (Bronfenbrenner, in: Eldering, 2006, Pels e.a., 2009). Het gaat dan bijvoorbeeld om de school, de buurt, de etnische gemeenschap, het economisch systeem, de (diverse) religie(s) die in een maatschappij aangehangen worden. Er kan spanning ontstaan tussen de verschillende contexten: de opvoedingsdoelen en -praktijken kunnen thuis heel anders zijn dan bijvoorbeeld op school. De straatcultuur is anders dan de thuiscultuur. De samenleving vraagt om mondig en zelfstandig burgerschap, wat kan botsen met culturele waarden en gewoonten. Dit is een veel voorkomend verschijnsel, vooral bij migranten in achterstandssituaties. Voor de moeders is het belangrijk dat zij zinvol inhoud kunnen geven aan hun rol als moeder en niet door de kinderen op een zijspoor worden gerangeerd. Voor de kinderen is het van belang dat zij minder dissonantie of discontinuïteit ervaren tussen het opvoedklimaat thuis en wat er in de samenleving van hen verwacht wordt. In het negatieve geval leidt ernstige discontinuïteit tot verzet en disfunctioneren (Pels e.a., 2009).

Pels e.a.(2009) beschrijven de subsystemen van Super en Harkness (1986) als de factoren die er bij de opvoeding toe doen en die via training in positieve zin beïnvloed kunnen worden. Wat meer geëxpliciteerd gaat het hier om de volgende factoren, waar de Themis Opvoedcursus zich op richt:

1. de setting waarin een kind leeft: de materiële en sociale kenmerken van de directe leefomgeving binnen en buiten het gezin waarin het leven van kinderen zich voltrekt. Themis gaat bijvoorbeeld in op de school en bestedingsmogelijkheden van vrije tijd.
2. de opvoedgewoontes van de ouders: Themis laat deelnemers oefenen met nieuw opvoedgedrag en werkt aan bewustwording van de effecten van opvoedgedrag op kinderen.
3. de overtuigingen van de opvoeders: Themis besteedt veel aandacht aan uitwisseling tussen de deelnemers over waarden, opvoedingsdoelen en culturele denkbeelden van opvoeders en de wijze waarop zij de opvoeding beleven; vertrouwen in eigen kunnen in deze maatschappij is daarbij een belangrijke noemer.

Themis Opvoedcursus richt zich aldus op deze drie subsystemen en heeft als doel dat deelnemers zich hierin ontwikkelen naar meer competentie en participatie. Door de discrepantie tussen de subsystemen te verkleinen, wordt een belangrijke oorzaak van internaliserende en externaliserende problemen bij jongeren aangepakt. De problematiek van de laag opgeleide niet-westers allochtone moeders vereist een participatieve en non-directieve methodiek om zodoende een leerproces over opvoeden op gang te brengen. Dit wordt hieronder toegelicht.

Beïnvloeden van de leefomgeving (meer participatie)

Kinderen van migranten zijn soms vaardiger in het omgaan met de leefomgeving in Nederland dan hun ouders (Pels, 2009). Dit is een ongewenste situatie, denk aan het kind dat over intieme gezondheidsklachten van zijn moeder moet 'tolken' bij de huisarts. Om de deelnemers aan Themis Opvoedcursus aan te moedigen zelf het gesprek aan te gaan met leerkracht, politieagent, hulpverlener etc. wordt geoefend met rollenspellen en met activiteiten ter plaatse. Ook wordt besproken wat er van ouders verwacht wordt door bijv. school en hoe zij een sport of andere activiteit voor de vrije tijd kunnen kiezen met hun kind. Bovendien krijgen zij zicht op de sociale kaart van hun regio. De drempel voor het vragen om hulp is bij deze doelgroep hoger dan bij autochtone ouders (Kleijnen et al., 2010). Door de kloof tussen het eigen opvoedingsparadigma en het in Nederland dominante opvoedingsparadigma is er bovendien angst voor veroordeling en sturing richting waarden en normen waar men moeite mee heeft (Van Aert, 2008). Onderzoek laat zien dat een niet-veroordeelende en non-directieve bejegening richting ouders leidt tot meer zelfvertrouwen en betere opvoedvaardigheden dan een directieve of expertise-benadering (o.a. Dunst, Trivette & Deal, 2003). Turnbull, Turbiville en Turnbull (2009) hebben verwoord

hoe de machtsverhoudingen tussen professionals en gezinnen kunnen liggen en stellen het 'collective empowerment model' voor als een geschikt model voor het werken met gezinnen: 1) het gezin staat centraal, 2) keuzes van het gezin vormen de basis voor beslissingen over het gezin, 3) de sterke punten en kwaliteiten van het gezin staan centraal in de interventie, 4) het gezin heeft toegang tot hulpbronnen, 5) alle betrokkenen participeren en 6) het ecologisch systeem rond het gezin kan veranderen. Deze elementen zijn verwerkt in de Themis Opvoedcursus. De deelnemers zien zichzelf als meer participierend in de Nederlandse samenleving. Acculturatie houdt overigens niet automatisch een volledige adaptatie van dominante opvoedingsmodellen in. In de praktijk ontstaan mengvormen waarin verschillende culturele eisen worden verenigd (Van Aert, 2008).

Expliciteren van opvattingen over opvoedingsdoelen (besef van invloed op de opvoeding)

In onderzoek (Distelbrink, Meeuwesen & Pels, 2009; Van Keulen et al., 2010) wordt een beeld geschetst van enerzijds ouders die meer op autonomie gericht zijn, anderzijds ouders die conformiteit nastreven. Zo belonen ouders die meer op autonomie zijn gericht, hun kinderen meer; vaak door het geven van een compliment of een aai over de bol. Ouders die meer op conformiteit gericht zijn, straffen vaker of sturen de kinderen weg. Er ontstaan ook gemengde vormen van de opvoedingsdoelen conformiteit en autonomie, bijvoorbeeld bij Marokkaanse ouders. Deze ouders vinden beide doelen belangrijk, maar vinden het niet zelden ingewikkeld om hierin een evenwicht te vinden.

Themis draagt bij aan bewustwording over de invloed die de moeders hebben op de ontwikkeling van hun kinderen (doel 2) en manieren om het gedrag van kinderen constructief bij te sturen. In principe wordt straffen niet afgekeurd. Er wordt begripvol besproken in welke dilemma's de deelnemers zich bevinden. Wel wordt in de bijeenkomsten voortdurend voorgedaan hoe een positieve benadering zelfvertrouwen - en dus autonomie - bevordert. Door daarmee thuis te oefenen worden de positieve effecten van dergelijk opvoedgedrag ook ervaren.

Beïnvloeden van zelfvertrouwen in het opvoeden (toename opvoedcompetentie)

De opvoedmodule van Themis richt zich naar de volgende beschrijving van het bevorderen van empowerment, beschreven door het Nederlands Jeugdinstituut (www.nji.nl) in het dossier Opvoedingsondersteuning:

- het zelfvertrouwen van ouders versterken;
- aansluiten bij het perspectief en de visie van ouders op hun situatie;
- betrekken van ouders bij de ontwikkeling van plannen;
- de vragen en behoeften van ouders als uitgangspunt nemen;
- ouders activeren om oplossingen te zoeken die voor hen bruikbaar zijn;
- aandacht voor wat goed gaat, sterke kanten van ouders aanspreken;
- eigen inzet en verantwoordelijkheid van ouders aanspreken;
- de eigen keuze en het zelfbeschikkingsrecht van ouders respecteren.

Deze benadering sluit goed aan bij de doelen van Themis opvoedcursus en bij een participatieve methodiek en is daarom verwerkt in de aanpak.

De psycholoog Bandura (1989) beargumenteert dat de mate van empowerment afhankelijk is van het mechanisme van self-efficacy. Self-efficacy is de overtuiging om adequaat en efficiënt te handelen in een gegeven situatie. Deze overtuiging wordt door vier factoren beïnvloed, namelijk het eigen gedrag, het gedrag van anderen, verbale beloning en feedback.

Wanneer men het eigen gedrag als succesvol ervaart, zal dit de overtuiging geven dat dit succes de volgende keer ook behaald kan worden. Datzelfde geldt voor het waarnemen van gedrag bij anderen. Wanneer men ziet dat bepaald gedrag leidt tot het bereiken van een doel, dan zal de overtuiging post vatten dat dat geschikt gedrag is om een bepaald succes of doel te behalen. Ook verbale feedback (zoals een peptalk) kan deze overtuiging versterken. Door middel van feedback merkt men of een bepaald gedrag haalbaar zal zijn of niet. Men wordt bijvoorbeeld energiek van het ondernemen van bepaalde activiteiten.

Het omgekeerde kan echter ook het geval zijn. De deelnemers van Themis hebben vaak weinig zelfvertrouwen en een laag zelfbeeld, waardoor zij hun eigen gedrag niet als succesvol ervaren. Er is veel opvoedonmacht, er is weinig repertoire of 'bagage' om het anders te doen.

Themis opvoedcursus versterkt self-efficacy door ervaringen uit te wisselen, te zien en horen hoe anderen het doen en door middel van rollenspel nieuw gedrag uit te proberen. Hierdoor neemt het zelfvertrouwen in het opvoeden toe (doel 3). Themis Opvoedcursus richt zich op de toename van opvoedvaardigheden. Eén van de zaken waarover opvoedingsonzekerheid bestaat is de mate van uitoefenen van controle en steun ten opzichte van kinderen. Daarom gaat de cursus uitgebreid in op de eigen mening van de deelnemers over regels, disciplineren, ruimte geven etc. Tegelijkertijd is er opvoedingsonzekerheid omdat de vaardigheden bij deze moeders ontbreken om het anders te doen dan wat zij zelf hebben meegemaakt.

Opvoedingsgedrag bestaat uit verschillende elementen. De begrippen ondersteuning, controle en toezicht zijn van belang (Pels e.a., 2009). Ondersteuning verwijst naar gedrag dat kinderen veiligheid en warmte biedt, waarin opvoeders hen begripvol en responsief begeenen en begeleiden. Controle, de wijze waarop opvoeders het gedrag van kinderen reguleren, wordt onderscheiden naar twee dimensies. Ten eerste is er 'autoritaire controle', het toepassen van machtsmiddelen zoals waarschuwen, dreigen, straffen of liefdesonthouding. Ten tweede is er 'autoritatieve controle', zoals uitleg, redeneren en het maken van afspraken (ook wel inductie genoemd). Onder toezicht wordt supervisie verstaan over wat kinderen doen, waar en met wie (monitoren). Themis biedt een variatie aan situaties en rollenspellen, zodat met al deze benaderingen geëxperimenteerd kan worden.

Participatieve methodiek

Aangezien de doelgroep laag opgeleid is, is de methodiek hierop aangepast. Hierbij worden beproefde participatieve methoden uit de niet-westerse volwasseneneducatie ingezet (Freire, 1970, 1974; Hope & Timmel, 1984, 1996; Rood, 1996). Deze methoden bevorderen de empowerment en maatschappelijke participatie van de doelgroep, door hun eigen sociaal-culturele context en hun eigen leerniveau en beleveniswereld als vertrekpunt te nemen bij de ontwikkeling en toepassing van lesmethoden en -materialen.

Binnen de wetenschappelijke literatuur over opvoedingsondersteuning is er bovendien veel bewijskracht dat een niet-veroordelende en non-directieve begeening richting ouders leidt tot meer zelfvertrouwen en betere opvoedvaardigheden dan een directieve of expertise-benadering (o.a. Dunst et al., 2003). Een directieve overdracht van de dominante opvoedingsmodellen is niet aan de orde (Van Aert, 2008).

De problematiek van de laag opgeleide niet-westerse allochtone moeders vereist een participatieve en non-directieve methodiek om een leerproces over opvoeden op gang te brengen. Themis opvoedcursus voorziet in een dergelijke aanpak.

Deze moeders hebben, mede door de manier waarop zij zelf zijn opgevoed, nogal vaak een negatief zelfbeeld. Themis tracht meer gewicht te leggen in de schaal van de beschermende factoren, door het zelfbeeld van de deelnemers te versterken, aan de gezondheid te werken, positieve ervaringen te creëren, de opvoedingscompetentie te vergroten, de gezinsrelaties te verbeteren, binding met de buurt en familie te versterken, toegang te verbeteren tot (sociale) voorzieningen, de band met school te versterken, en bewustwording te creëren over de dilemma's die het leven in de Nederlandse cultuur met zich meebrengt. Wanneer op deze manier het dilemma tussen eigen cultuur en Nederlandse cultuur wordt verminderd zal dat de opvoeding van de kinderen ten goede komen (Van Aert, 2008).

Het constructivisme (Vygotsky, 1968) gaat uit van de veronderstelling dat de lerende (de deelnemer) de informatie die wordt aangeboden niet rechtstreeks opneemt. Die informatie wordt gefilterd door eigen interpretaties, en daardoor bewerkt en geïntegreerd, in casu: geconstrueerd in samenhang met al aanwezige voorkennis, vaardigheden, verwachtingen en behoeften. Iedere deelnemer heeft dus een eigen subjectief concept. Werkelijke integratie van nieuwe kennis is afhankelijk van de betekenisgeving door de lerende zelf. Betekenis is geen objectief gegeven van het leermateriaal. Het is de lerende zelf, die betekenis aan de leerinhoud verleent. Het gaat er derhalve om, om het bestaande subjectief concept van de deelnemers dusdanig te prikkelen via daartoe geschikte werkvormen, en binnen een veilige context, dat zij leren begrijpen dat de werkelijkheid ook andere facetten heeft (Valstar, 1996).

Themis Opvoedcursus ziet dit als een basiselement van de onderlinge communicatie. Zonder erkenning van het individuele leerproces is er geen leerproces.

De psychosociale methode (Freire, 1974) biedt handvatten om het subjectief concept van elke lerende te onderkennen. In Themis Opvoedcursus wordt de eigen beleveniswereld van iedere deelnemer consequent tot uitgangspunt genomen, via een participatieve aanpak. Bovendien biedt het een methodiek om via stappen van bewustwording de deelnemer een dieper en breder inzicht te geven omtrent de eigen leefwereld, opdat zij zich daarbinnen effectiever kan handhaven en ontplooiën. Dat gebeurt via het aanbieden van emotioneel beladen begrippen die een sterke betekenis hebben voor de deelnemende moeder. Op deze wijze kan een deelnemer

zich de taal en cultuur van een voorheen onbekende omgeving beter eigen maken. De psychosociale methode wordt met succes toegepast in de volwasseneneducatie in veel niet-westerse landen. Themis is tot stand gekomen door nauwe betrokkenheid bij evaluaties van o.a. Group de Recherche et d'Appui à l'Autopromotion des Populations GRAAP (GRAAP, 1992), Development Education Leadership Teams in Action DELTA (Hope & Timmel, 1984, 2001) en Integrated Women's Empowerment Programme IWEP (Rood & Legesse, 2010).

Werkzame mechanismenAls belangrijkste werkzame mechanisme van Themis Opvoedcursus wordt de begeleide onderlinge communicatie tussen deelnemers over allerlei aspecten van opvoeden gezien. Hiermee wordt immers het leerproces, zoals hiervoor beschreven, op gang gebracht. Diversiteit in de groep (bijv. kinderen hebben met uiteenlopende leeftijden, afkomstig zijn uit een ander land) versterkt het leerproces, omdat van elkaars (andere) ervaringen geleerd wordt. Tenslotte wordt het leerproces ook versterkt door communicatie over het oefenen met nieuw gedrag (rollenspellen); het leren kennen van nieuwe hulpbronnen (bezoek organisaties) en het verwerken van nieuwe informatie (bijv. over ontwikkelingsfasen van kinderen).

8. Samenvatting van de onderbouwing

In de opvoedcursus Themis worden niet-westerse allochtone moeders met weinig opleiding zich bewust van de spanning tussen eigen cultuur en de westerse cultuur; zij maken kennis met waarden, opvoedingsdoelen en culturele denkbeelden van opvoeders die van belang zijn in de Nederlandse maatschappij, waardoor zij met deze spanning kunnen leren omgaan en er door uitwisseling met elkaar eigen oplossingen voor vinden. Hun opvoedcompetenties worden hierdoor vergroot.

9. Randvoorwaarden voor uitvoering en kwaliteitsbewaking

Eisen ten aanzien van opleiding

De docenten dienen aan de volgende vereisten te voldoen:

- vrouw
- goede kennis van de moedertaal van de doelgroep
- goede kennis van de Nederlandse taal
- HBO denk- en werkniveau.

Voor en tijdens de eerste uitvoering van de cursus worden de docenten door middel van een supervisie-traject van vier bijeenkomsten getraind in het werken met de participatieve werkwijze. Daarna is supervisie facultatief.

Protocol / handleiding

De interventie is toegepast in Maastricht en in Kopenhagen (Dene-marken) en bleek uitstekend overdraagbaar. Zie verder het onderzoek van Van Aert (2008). Er is een implementatieprotocol.

Eisen ten aanzien van kwaliteitsbewaking

Iedere bijeenkomst wordt door de docente geëvalueerd via een standaard evaluatieformulier. Elke drie bijeenkomsten worden de vorderingen besproken met een supervisor.

De supervisie is aan te vragen bij de licentiehouder en wordt verzorgd door een universitaire geschoolde trainer/docent.

Kosten

€ 2500 voor de gehele interventie,

- inclusief alle beschrijvingen en materialen (die digitaal beschikbaar worden gesteld) en;
- inclusief vier supervisie-bijeenkomsten van elk een dagdeel. De supervisie vindt plaats voor en tijdens de uitvoering van de cursus.

Na inkoop van de cursus kan de organisatie met behulp van het implementatieprotocol en de handleiding de cursus zelfstandig uitvoeren, waarbij bij eerste uitvoering supervisie inclusief en verplicht is, zodat de kwaliteit van de interventie geborgd wordt.

Desgewenst kan aanvullend supervisie voor de docenten worden ingekocht à € 500 per dagdeel (2011).

10. Onderzoek naar de uitvoering van de interventies

Procesevaluatie - nulmeting - tevredenheidmeting (Van Aert, 2008):

Methode: De evaluatie is zowel kwantitatief als kwalitatief van aard. Er zijn 19 cursisten bij het interviewdeel van het onderzoek betrokken. Slechts 10 vrouwen hebben meegedaan aan het invullen van de vragenlijsten na het interview.

Het betreft een retrospectief en procesmatig onderzoek. Er is achterhaald hoe de opvoedingscursus verlopen is en hoe de betrokken partijen de cursus ervaren en gewaardeerd hebben. Met behulp van een voor- en een nameting is de interventie bekeken vanuit de perspectieven van de verschillende respondenten. De verschillende perspectieven zijn met elkaar vergeleken en er is geprobeerd een zo compleet mogelijk beeld te construeren van de interventie. De voormeting heeft twee functies; het vaststellen van het "beginniveau" van de doelgroep zodat na de interventie nagegaan kan worden of het "eindniveau" verschilt van het beginniveau en als basis voor de ontwikkeling van de interventie zodat de interventie aansluit bij het kennisniveau van de deelnemers. De scores van de voor- en nameting zijn apart van elkaar vergeleken met de scores van de controlegroep.

"Geconcludeerd kan worden dat de Themis-interventie een positieve uitwerking heeft op het kennisniveau en de opvoedingscompetenties, zoals door de deelnemers gepercipieerd. (.) Ze zijn zich bewust geworden dat kinderen behoefte hebben aan een kindvriendelijke omgeving waarin er onderhandeld mag worden en kinderen de ruimte krijgen om zichzelf naar eigen wil te ontwikkelen. (.) Voor een groot deel van de deelnemers was de interventie het eerste moment dat zij op praktische wijze met Nederlandse opvoedingsnormen en waarden in aanmerking kwamen. (.) Na de interventie beseft de meerderheid van de vrouwen dat kinderen een eigen karakter hebben en dat kinderen een ontwikkeling doormaken. Tevens is het voor de deelnemers duidelijk dat een kind ontwikkelingsfasen kent en dat elke ontwikkelingsfase gekenmerkt wordt door bepaald gedrag. Naast de concrete leereffecten omtrent de ontwikkelingsfasen van een kind en het Nederlandse schoolstelsel hebben zij ook kennis genomen van Nederlandse opvoedingsnormen en waarden zoals de autoritatieve opvoedingsstijl, het positief benaderen van een kind, de fantasie van het kind en de Nederlandse structuur. (.) De deelnemers hebben de interventie positief ervaren. Hetgeen blijkt uit de enthousiaste reacties tijdens de nameting." (Van Aert, 2008).

Op basis van de evaluatie bleek het niet noodzakelijk om tot belangrijke / significante aanpassingen te komen.

EindtoetsDe opvoedcursus kent ook een eindtoetsje van zeven vragen. Dit kan eventueel worden afgenomen na de Opvoedcursus. De 27 deelnemers uit Maastricht in 2008, scoorden gemiddeld een 7,8 (op een schaal van 1-10). Er is geen "voormeting".

11. Nederlandse effectstudies

Studies naar de effectiviteit van de interventie in Nederland

Er is één effectstudie beschikbaar naar deze interventie (Van Aert, 2008). De onderzochte doelen van de interventie zijn: acculturatie; vormen van disciplineren; controle; opvoedingsbetrokkenheid; monitoren. In deze studie zijn aldus effecten op de opvoedpraktijk van moeders onderzocht. De onderzoeksgroep bestond uit deelnemers van de Themis Opvoedcursus in Maastricht in 2007-2008. De controlegroep bestond uit moeders van niet-westerse afkomst uit Utrecht, die geen cursus volgden.

Het onderzoeksdesign was pre-experimenteel. De experimentele groep (n=10) volgde de Themis Opvoedcursus in Maastricht. De controlegroep (n=13) volgde geen cursus. De twee groepen zijn onafhankelijk van elkaar gevormd en zijn vergelijkbaar in achtergrondkenmerken en voormeting. Er is geen sprake van uitval tussen de metingen. De volgende vragenlijsten zijn afgenomen: Psychological Acculturation Scale (PAS; Stevens, Pels, Vollebergh & Crijnen, 2004). Deze meet de houding van de migrantenouders ten opzichte van de Nederlandse samenleving en hun eigen etnische groep (acculturatie); Parental Dimensions Inventory (PDI; Slater & Power, 1987; NL vertaling, Gerrits, Groenendaal, Dekovic & Noom, 1996). Deze meet gedragingen na wangedrag van het kind (controle). Vragenlijst Toezicht Houden (VTH; Brown, Mounts, Lamborn & Steinberg, 1993; NL vertaling, Dekovic, 1996). Deze meet ouderlijke betrokkenheid en invloed op het gedrag en de ontwikkeling van het kind (opvoedingsbetrokkenheid).

Resultaten:

Na het volgen van de interventie hebben de deelnemers hoger gescoord op de schaal "acculturatie" zowel in vergelijking met de voormeting als met de controlegroep. De houding van de deelnemers ten opzichte van de Nederlandse maatschappij is positiever geworden; de deelnemers blijken zich na de interventie meer te kunnen identificeren met de Nederlandse maatschappij.

Na de interventie is er tevens een significant effect voor de schaal "controle" gevonden. De deelnemers leggen minder nadruk op controle en kinderen krijgen meer vrijheid en ruimte om fouten te maken.

De laatste schaal waarbij er een significante verandering heeft plaatsgevonden is "opvoedingsbetrokkenheid". Na het volgen van de interventie scoren de deelnemers hoger op de schaal opvoedingsbetrokkenheid waaruit blijkt dat de deelnemers open staan voor adviezen en meer behoefte hebben aan informatie en ondersteuning. Op de overige schalen werden geen significante verschillen gevonden.

Effectgroottes:

De deelnemers van Themis scoren significant lager op de schaal controle ($U = 21.00$; $p = .035$) en hoger op de schalen acculturatie ($U = 10.50$; $p = .000$) en opvoedingsbetrokkenheid ($U = 19.50$; $p = .009$) dan de controlegroep.

Er zijn geen reviews en meta-analyses over de effectiviteit van deze interventie.

Samenvatting Nederlandse effectstudies

Studie 1

Auteurs: Aert, C.G.M. van

Jaar: 2008

Onderzoekstype:

pre-experimenteel onderzoek

Belangrijkste resultaten:

significante verschillen op het gebied van acculturatie, controle en opvoedingsbetrokkenheid. Geen significante verschillen op het gebied van disciplineren en monitoren.

Bewijskracht van het onderzoek: zeer zwak

Resultaten effectiviteit: positieve resultaten op het gebied van acculturatie, controle en opvoedingsbetrokkenheid. Geen significante effecten op het gebied van disciplineren en monitoren.

12. Buitenlandse effectstudies

Tussen oktober 2011 en 2013 vindt er een door Grundtvig (fonds van de Europese Unie) gesubsidieerde aanpassing plaats om de methode geschikt te maken voor de Europese markt, in samenwerking met Deense en Zweedse partners.

Die aanpassing, onder de overkoepelende naam Integrating Disadvantaged Ethnicities through Adult Learning (IDEAL), wordt als internationale pilot ingezet in Den Haag (i.s.m. Stichting Mooi) en in Kopenhagen en Malmö. Hieraan zal ook een effectstudie verbonden worden, onder auspiciën van de Universiteit van Utrecht.

13. Uitvoering van de interventies

De interventie wordt uitgevoerd op gemeentelijk niveau in verschillende Europese landen. In 2012 wordt de cursus uitgevoerd in:

's Gravenhage, Stichting Mooi

Malmö (Zweden), Hyllepark Folkehochskola Kopenhagen (Denemarken), Settlementet / Sultana

14. Overeenkomsten met andere interventies

Pedagogisch vertoont Themis Opvoedcursus overeenkomsten met het gedachtegoed en de methodiek van bijv. de Gordon-methode en Triple P (niveau 1, 2 en 3). Verschillen zijn 1) de specifieke gerichtheid op migrantenvrouwen, 2) het specifieke inburgeringsdoel, 3) het participatieve en flexibele karakter van de cursus, 4) de compactheid en intensiteit van het volledige programma (10 weken). Didactisch gezien vertoont Themis Opvoedcursus overeenkomsten met interventies die gangbaar zijn in de niet westerse volwassen-educatie, zoals GRAAP, DELTA en IWEP (eerder genoemd).

15. Lijst met aangehaalde literatuur

Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental Psychology*, 25(5), 729-735.

Dekovic, M., & Pels, T. (2006) Opvoeding in vijf etnische groepen in Nederland in T. Pels, W. Vollebergh & T. Jaspers (2006) Diversiteit in opvoeding en ontwikkeling, H3, Aksant, Amsterdam

Distelbrink, M.J., Meeuwesen, L., & Pels, T.V.M. (2009). Communicatie over opvoedingsdoelen in Marokkaanse en Nederlandse gezinnen, Verslag van een preliminair onderzoek. *Kind & Adolescent*, 30(1), 36-50.

Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. (2003). Enabling and empowering families, principles and guidelines for practice. Newton: Brooklyne Books.

Eldering, L. (2004). De opvoeding van allochtone jeugdigen en culturele competentie in de hulpverlening. In: Vyt, A. e.a., Kind en Adolescent review, Jaarboek ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kin-derpsychiatrie, 2004-2005. Bohn, Stafleu, Van Lochem, Houten

Eldering, L. (2006). Cultuur en opvoeding. Interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief. Ortho

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Seabury Press.

Freire, P. (1974). *Cultural action for freedom*. Harmondsworth: Penguin books.

GRAAP (1992). *Fondement de la pédagogie GRAAP*, GRAAP, Bobo-Dioulasso.

Hermanns, J. (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter Inventgroep*, Utrecht

Hope, A., & Timmel, S. (1984, repr. 1996, 2001). *Training for transformation: A handbook for community workers (Delta)*. Londen: Mambo Press, Gweru ITDG Publishing.

Van Keulen, A., Van Beurden, A., & Pels, T. (2010). *Van alles wat meenemen, diversiteit in opvoedingsstijlen in Nederland*. Bussum, Uitgeverij Coutinho.

Kleijnjen, E., Van den Broek, A., & Keuzenkamp, S. (2010). *Naar Hollands gebruik?: Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Pels, T. (2000). *Opvoeding en integratie*. Assen, Uitgeverij van Gorcum.

Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext: Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.

Pool, M., Geense, P., & Lucassen, N. (2005). *Allochtone gezinnen. Opvoeding van tieners*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.

Rispens, J., Goudena, P.P. & Groenendaal, J.J.M. (Red.) (1994). *Preventie van psychosociale problemen bij kinderen en jeugdigen*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum.

Rood, R.A. Van 't (1996). *Een verrijkend perspectief? Zelfredzaamheid via basiseducatie als een grondslag voor ontwikkeling*. Meppel: EduActief.

Rood, R. A. Van 't, & Legesse, S.T. (2010). *Integrated Women's Empowerment Programme (IWEP) Midterm Review*, Addis Ababa, DVV International.

Sameroff, A.J., Seifer, R., Baldwin, A., & Baldwin, C. (1993). *Stability of intelligence from preschool to adolescence: The influence of social and family risk factors*. *Child Development*, 64, 80-97.

Super, C.M., & Harkness, S. (1986). *The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture*. *International Journal of Behavioral Development*, 9, 545-56.

Tumbull, A.P., Turbiville, V., & Turnbull, H.R. (2009). *Evolution of family-professional partnerships: Collective empowerment as the model for the early twenty-first century*, in: J.P. Shonkoff & S.J. Meisels (2009), *Handbook of early childhood intervention*, Cambridge University Press.

Valstar, J. (1996). *De uitdaging van het constructivisme. Enkele onderwijskundige kanttekeningen bij de verschuiving van produktgericht onderwijs naar procesgericht onderwijs*, in: 'Leren leren', themanummer van Tijdschrift Voorwerk

Van Aert, C.G.M. (2008). *Inburgering en opvoedingsondersteuning: Effecten van een opvoedingsinterventie binnen een inburgeringstraject op kennis, vaardigheden en opvoedingsgedrag van vrouwelijke migranten*. Masterthesis Maatschappelijke opvoedingsvraagstukken, Universiteit Utrecht

Van Amelsfoort, H. (2005). *Spelend ontwikkelen: een inventarisatie van spelmogelijkheden en vormen van spelbegeleiding voor verstandelijk gehandicapten*. Assen, Uitgeverij Van Gorcum.

Vieeen E., Tan, S., & Van Weert, C. (2012). *Opgroeien in diversiteit. Beschrijving van de vervolgmeting Monitor Diversiteit in het Jeugdbeleid*. CBS.

Vygotsky, L.S. (1968). *Collected Works of L.S. Vygotsky, Volume III, Part 1: Problems of the theory and methods of psychology, The Psychology of Grammar*. Moscow.

Websites

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70843ned&D1=0,6&D2=0-1,9,15,18&D3=17-18,23-28,34-35&D4=1&HD=091217-1446&HDR=G3,T,G1&STB=G2> > Gemiddeld inkomens; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken. Gedownload 14 juni 2012

www.cbs.nl/Home > Thema's > Dossiers > Allochtonen > Publicaties > Artikelen en persberichten > 2010 > Ook niet-westers allochtone moeders vaker aan het werk. Gedownload, 27 december 2011

<http://jeugdstatline.cbs.nl/JeugdMonitor/publication/?DM=SLNL&PA=71009ned&D1=0&D2=a&D3=0&D4=2-4,10&D5=0&D6=7-11&VW=T> Gedownload, 29 april 2012

www.nji.nl/Home > Kennis > Dossiers > Opvoedingsondersteuning > Achtergronden > Doelstellingen > Empowerment. Gedownload, 12 december 2011

www.nji.nl/Home > Kennis > Dossiers > Migratengezin > Gezinsleven > Opvoeden. Gedownload 29 april 2012.

Deze informatie is op 13 december 2014 gedownload van www.nji.nl.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

